
JELENKOR

1904. Lázadás Kasztília- és Leónban

A szerző, *Jesús Ángel Redondo Cardenoso* a Valladolidi Egyetem történelem szakán végzett 2005-ben, doktori disszertációját ugyanott, 2010-ben védte meg. A mű szerzőjének korábbi írásai elsősorban szintén a XX. század eleji Kasztília és León társadalmi mozgalmairól szólnak.¹ A kötet egyik célja – s ez jóval túlmutat az 1903–1904-es események bemutatásán – annak a „toposznak” a megdöntése, amely szerint Kasztília beletörődő, engedelmes vidék. A szerző fel akarja számolni azt a „legendát”, mely szerint a *Comunerosok* (1520–21) óta a Spanyolország belsejében elterülő nagy, alapvetően mezőgazdasági jellegű Kasztília és León térsége a nyugalom és a beletörődés földje. A műben a lázadás (ha nem is feltétlenül kimondva) bizonyos értelemben pozitív értéktartalommal bír. A szerző szemléletéről Pedro Carasa – a mű prologusának szerzője, a Valladolidi Egyetem professzora – megállapítja, hogy e kötet „*megváltoztatja a kasztíliai parasztság társadalomtörténetének perspektíváját, és úgy szemléli a lázadást, mint hétköznapi magatartást*”.²

Az 1903–1904-es zavargássorozat alapvetően lokális jelentőségű eseménynek tűnik. Mégis legalább négy okból úgy gondolom, hogy érdemes a bemutatásra. Egyrészt azért, mert Magyarországon még nem, vagy csak alig ismert ez a téma, másrészt a spanyol politikatörténethez is (a szocializmus jelenléte témakörében) érdekes adalékokkal szolgál (noha a szerző nem

1 Ma Kasztília- és León Spanyolország egyik autonóm közössége. E régió a könyvben szereplő események idejében hivatalosan Ó-Kasztília néven szerepelt, amint arra Harsányi Iván felhívta a figyelmemet. A recenzió megírásához fontos szakmai segítségét köszönöm J. Nagy Lászlónak és Harsányi Ivánnak. Szintén itt kell megemlítenem azt is, hogy az interneten alig találtam adatot a szerzőről, ezért e-mailben megkerestem a kiadót, amely azonban nem reagált levelemre. Végül a szerzővel a Facebook közösségi portálon léptem kapcsolatba, ahol is Jesús Ángel Redondo elküldte szakmai önéletrajzát. A spanyol *Dialnet* katalógus a szerző nevére keresve az alábbi cikkeket tartalmazza. Lásd (2013. december 20): <http://dialnet.unirioja.es/servlet/busquedadoc?t=Jes%C3%BAAs+%C3%81ngel+Redondo+Carde%C3%B1oso&db=1&td=todo>

2 Jesús Ángel Redondo Cardenoso: *1904. Rebelión en Castilla y León*. Universidad de Valladolid Secretario de Publicaciones e Intercambio Editorial, Valladolid, 2013. 12.

erre, hanem az egyes megmozdulások leíró jellegű bemutatására helyezi a hangsúlyt). Mindemellett Redondo rávilágít a nők szerepének fontosságára e megmozdulásokban. Egyszerűen nem lehet túlbecsülni a nők 1903–1904 forgatagában játszott szerepét, így a téma *gender studies* szempontból is nagyon érdekes. Végül pedig e kötet az Európa félperifériáin elterülő országok közötti politikatörténeti, társadalomtörténeti komparatív elemzésekhez adhat ötleteket, s szolgálhat fontos információkkal. Recenziómban megkísérlem bemutatni Redondo művét, kiemelt példák segítségével ismertetni főbb jellegzetességeit, külön figyelmet szentelve a szocializmussal összefüggésben felmerülő kérdéseknek.

Redondo könyvében elsősorban a korabeli helyi sajtót, valamint ávilai, burgosi, leóni, madridi, palenciai, segoviai, soriai, valladolidi és zamorai levéltárak fondjait használta elsődleges forrásként. A helyi lapokat az országos *El Socialista*, a PSOE (Partido Socialista Obrero Español – Spanyol Szocialista Munkáspárt) lapja egészíti ki, mely a téma jellegéből adódóan indokolt. Ám úgy vélem, az egyoldalúság veszélyét is magában rejtheti, mivel a másik felhasznált országos közlöny, a *Boletín del Instituto de Reformas Sociales* című kiadvány első száma – mutat rá a szerző – csak 1904 őszén jelent meg. Mindenesetre a kötet bőséges forrásbázisa ennek ellenére beszédes.

A prológust a szerző bevezetője, majd kilenc fejezet követi. A könyv végén epilógus, bibliográfia és egy nagyon hasznos melléklet kap helyet, melyben táblázatszerűen is megtaláljuk az 1903–1904-es zavargásokat időpont, helység, provincia, „akció” és kiváltó ok szerint csoportosítva. A kötetet a helységnevek mutatója zárja. A lábjegyzetelt, több térképet tartalmazó, és külsőre is ízléses könyv igen jól szerkesztett. A cím azonban pontatlan: nem 1904-ről, hanem 1903–1904-ről szól a mű. A címben szereplő „rebelión” (lázadás, felkelés, zendülés, rebellió) szó szintén megtévesztő lehet. Meglátásom szerint – anélkül, hogy terminológiai kérdésekbe bocsátkoznék, ami talán indokolt lenne, hiszen a „rebelión” a hétköznapi értelemben vett lázadásnál összetettebb tudományos terminus technikusként jelenik meg – elsősorban többé-kevésbé összefüggő zavargásokról, tüntetésekről, feszült társadalmi légkorról, semmint egyvalamely hétköznapi értelemben vett „lázádról” szól a kötet. Meg kell említeni azt is, hogy mivel Redondo alig tér ki Spanyolország más régióira, a nem hispanista kutató számára Kasztília és León története – egyszerűen fogalmazva – kissé „lóg a levegőben”. Ez azonban nem negatív ítélet, hiszen a szerző nem Spanyolország akkori történetének bemutatására vállalkozott.

A kötet első rövid fejezetében („*A Kasztília- és León-i tiltakozás előzményei a XIX. században*”) az 1903–1904-es zavargások előzményeiről, vagy legalábbis kronológiailag ezeket megelőző felkelésekről, zavargásokról ír a szerző. Ezt követi „*A kollektív népi akció*” címet viselő fejezet, melyben Redondo a társadalmi tiltakozás formáit elemzi, elsősorban Charles Tilly nyomán. Itt a szerző Carlos Gil Andrés álláspontját elfogadva, éles szemmel rámutat, hogy a lázadás (motín) és a sztrájk – mint két különböző tiltakozási forma – Hispániában egyszerre voltak jelen a XX. század első harmadában.

A népi lázadásról (motín popular) szóló alfejezetben a szerző megjegyzi, hogy alapvetően XIX. századi, de továbbélő jelenséggel van dolgunk, amelyet a legtöbb esetben megélhetési válság váltott ki. A célt illetően a népi felkelések nem voltak túl ambíciózusak: befolyásolni akarták a helyi politika alakulását, illetve megoldást követeltek a legsürgetőbb problémákra (például a kenyérhiányra). A munkaügyi sztrájk (huelga laboral) ellenben a munkásmozgalomhoz kötődve jelent meg a XIX. század második felében, s fokozatosan nyerte el jelentőségét. A népi felkelésekkel szemben a sztrájk elsősorban nem a hatóságok, hanem a tulajdonosok ellen irányult – mutat rá a szerző.

Kasztília és Leónban a napszámosok, valamint feleségeik és gyerekeik játszották a főszerepet a megmozdulásokban. Az események általános karakterjegye, hogy némi túlzással élve 1903-1904-ben a nők vitték a stafétabotot. Gyakorlatilag mindenben, amiről alább szó lesz, kulcsszerepet játszottak.

A harmadik fejezetben („*A Kasztília- és León-i vidék első sztrájkjai: 1903 nyara*”), munkabeszüntetések soráról olvashatunk. Egyebek mellett arról, hogy egyre több szocialista agitátor jelent meg a vidéken. Mezőgazdasági munkásegyesületek (sociedades obreras agrícolas) tűntek fel Kasztília és Leónban. Bár a szocialista hatás tagadhatatlan volt a területen, a szocialisták tulajdonképpen önmaguk helyzetét nehezítették meg azzal, hogy a vidékre nem figyeltek eléggé; hiszen a doktrínájuknak megfelelően úgy vélték, a jövő az ipari munkásságé.

A negyedik fejezet az 1903-as helyhatósági választásokkal foglalkozik. A fejezet címe kifejezi a lényegét: „*A Restauráció választási rendszerének törése: az 1903. november 8-i helyhatósági választások*.” Fontos megjegyezni, hogy az Antonio Cánovas del Castillo konzervatív politikus nevéhez köthető 1876-os kompromisszum a nagy pártok között a századfordulóra megingott.³ Az 1898-as katasztrófa (Kuba, Puerto Rico és a

3 E kérdéskörhöz lásd: Harsányi Iván: *A félperifériáról a centrum felé. Spanyolország és Portugália a „hosszú 19.” és a még hosszabb 20. században*. Publikon, Pécs, 2011. 171–209.

Fülöp-szigetek elvesztése) nyomán a spanyol politikai válságban (mégis azt hiszem e válságtól jórészt függetlenül, hiszen születésük korábbi e krízisnél, megerősödésük pedig más országokra is jellemző) új politikai szereplők jelentek meg a színen. Ekkoriban – írja a szerző – a helyhatósági választások (elecciones municipales) nagyobb érdeklődést váltottak ki, mint az országosak, mivel jobban érintették a lakosokat. Kasztília- és Leónban számos kisebb-nagyobb zavargás volt a választások miatt, ahogy választási machinációk és incidensek sora is jelen volt a vidéken. Spanyolország szerte ennek ellenére is 63 önkormányzattal bíró községben (municipio) 157 szocialista képviselő (concejal) szerzett mandátumot. A Kasztília- és Leónban található Urones de Castroponce polgármestere pedig José Herrero lett, az első szocialista polgármester Spanyolország történetében. A választások leírására is áll, ami az egész könyvre jellemző: a szerző egyes eseteket aprólékosan mutat be jegyzőkönyvek vagy újságcikkek segítségével, ám az elemzés olykor nem követi végig az eseményeket, az olvasónak többször támadhat hiányérzete. A könyvet olvasva többször felmerült bennem a kérdés: „mi is lett az ügy vége?”

1903-ban nemcsak a képviselői helyek, hanem a munkásegyesületek (sociedades obreras) számának növekedése is figyelmet érdemel. Kasztília- és Leónban 1903-ban Redondo táblázata szerint 23 ilyen alakult.

Az ötödik fejezet az „1903–1904 telének élelmiszerválsága” címet viseli. Itt fontos megemlíteni, hogy a XX. század elején Spanyolországban a társadalom nagyobb része „*még a preindusztriális társadalom karakterjegyeit viselte*.”⁴ A gabona árának szokásos tél végi emelkedése a társadalom szegény rétegét létében fenyegette. Kiemelten érvényes ez a munka hiányával is küszködő mezőgazdasági munkásokra (jornaleros). A kötetben a szerző igen aprólékosan ismerteti az incidenseket. Volt verekedés, lövöldözés és haláleset is. Ám emberek nagy számban nem estek áldozatul sem a parasztok dühének, sem a csendőrök menetrendszerű „rendteremtésének”. Érdemes megfontolni: mi volt a nagyobb erőszak hiányának az oka? Redondo e kérdésnek nem szentel érdemi figyelmet, hiszen éppen azt akarja alátámasztani, hogy Kasztília és León „fel mert kelní”. A kötet alapján úgy gondolom, fontos tényező lehetett, hogy a helyi politikusok és a „lázadók” is hajlandók voltak tárgyalni és ésszerű engedményeket tenni. Ezzel összefügg, hogy a lázongó munkások földhözragadt, konkrét követeléseket fogalmaztak meg (meghatározott béremelés, közmunkaigény, valamivel olcsóbb kenyér stb.), s képesek voltak arra, hogy önmagukat megszervezzék, delegációkat küldjenek a

4 Redondo Cardenoso, i. m. 57.

polgármesterhez. A másik – a munkáltatói vagy állami oldal – sem zárkózott el a tárgyalásos megoldástól, igaz, nem ritkán ennek csak taktikai okai voltak.

E fejezetből már világossá válik, hogy – mint említettem – a tüntetésekben és kisebb zavargásokban a nők játszották a legjelentősebb szerepet. Döbbenetes aktivitással és egyáltalán nemcsak a férfiak árnyékában, hanem kezdeményezőként vettek részt a tüntetéseken, zavargásokban, de még a tárgyalásokban is. A szerző e fejezetben több problémakört érint. Az egyik az állami adópolitika elleni tiltakozás volt. A gyűlölt „fogyasztási adó” (impuesto de consumos) volt a harag egyik céltáblája. Az egyik jelmondat így szólt: „Le a fogyasztási adóval!” („Abajo los consumos!”). A kötetet olvasva azonban nem kétséges, hogy az 1903-1904-es események legfontosabb jelmondata azonban a „Kenyeret és munkát!” („Pan y trabajo!”) volt.

Egy példa a zavargások természetére: Villalpandóban egy főként nőkből álló csoport a városháza felé vette az irányt, hogy segítyt kérjen. A városházáról kidobálták a székeket, összetörték a berendezés egy részét. A polgármester értesíteni akarta a csendőrséget, de ezt megakadályozták, így kénytelen volt átadni 250 pesetát a tüntetőkből álló bizottságnak a falu munkáscsaládjainak megsegítésére. Végül persze megjött a csendőrség. Személyi sérülésről itt nem ír a szerző.

Három, szintén gyakori jelenséget emelnék még itt ki, mely a műben feltűnik. Az egyik, hogy a munkások, bár gyakran tettek tanúságot szolidaritásról, sokszor elhangzó követelésük volt, hogy elsőként a helyieket foglalkoztassák. A másik az élelmiszer-ellátás tilalmának követelése. Ugyancsak konfliktusforrás volt a falukhoz tartozó közösségi területek (erdők stb.) sorsa.

1903–1904-ben Kasztília- és León városaiban is voltak megmozdulások, Redondo ezeknek is jelentős figyelmet szentelt. Valladolidban 1903 decemberében például általános követelés volt az úgynevezett „plusz munkák” (trabajos plus) indítása. Lényegében a közmunkák (obras publicas) iránti igény fogalmazódott meg. Az utak felújítása az egyik lehetőség volt ezek közül. Azt látni lehet, hogy a polgármesterek többsége erre bizonyos szintig hajlandó volt. Valladolidban is így történt, ám problémát jelentett, hogy mindenkinek sehogy nem tudtak közmunkákat adni, s a munkára gyülekezők kövekkel dobálták a hatóságokat, a városban kisebb zavargás bontakozott ki. Redondo hosszabban ír a segoviai és egy későbbi valladolidi esetről. Előbbi esetben a nők spekulánsokkal szembeni tiltakozása, utóbbiban pedig az erőszak keltette fel a szerző figyelmét. Valla-

dolidban az átlagosnál súlyosabb összecsapásokra került sor, melyekben egy tizenöt éves fiú, „Pepinillo” életét vesztette. Ebben a városban köztársasági jelszavak is felcsendültek, és antiklerikális érzelmek is kifejezésre jutottak. Itt kell kitérnem rá: komoly hiányérzetet ad, hogy e két tényező jelenlétét vagy hiányát általában nem veti fel a szerző, noha mindkettő igen fontos lenne.

A munkásegyesületek alakulásáról itt megtudjuk, hogy ez a folyamat „nem volt sem könnyű, sem békés”.⁵ Tiltakozásokról és sztrájkokról, valamint a bérkövetelésekről olvashatunk, miként arról is, hogy 1903–1904 telén, szoros összefüggésben a szocializmus térhódításával nőtt a sztrájk, mint tiltakozási forma szerepe, különösen Tierra de Campos gabonatermelő vidékén.

A hatodik fejezet az „1904 tavasza: a mezőgazdasági munkástiltakozás szupralokális szervezete felé” címet viseli. Tiltakozásokról, sztrájkokról olvashatunk itt is. A cél a béremelés és a jobb munkakörülmények elérése. Emellett az elbocsátások elleni tiltakozás vagy épp a sztrájkolókkal való „szimpátiatüntetés” is helyet kapott. Redondo említést tesz arról is, hogy nem mindenhol engedték megünnepelni május 1-jét, s ez, mint ahogy La Unión de Camposban történt, összecsapásokhoz vezetett a csendőrséggel. Itt érdemes szólni arról, hogy a munkásszervezetek tagjainak a represszió különféle módozatival kellett szembenéznük – tudjuk meg a műből. Az egyik ilyen, hogy tagjaikat gyakran nem akarták alkalmazni, a munkáltatók kilépésre akarták kényszeríteni a tagokat.

Valladolidban a felnőtteknek 8 órás munkanapot, 14 éven aluliak részére pedig munkatiltalmat követeltek. Ugyanitt szerepelt az éjszakai munka eltörlése (kivéve ahol elengedhetetlen, ám a nőkre és a 18 év alattiakra vonatkozóan mindenképpen) is a célok között. Csakúgy, mint a női munka tiltása azokban az ágazatokban, ahol a munka veszélyes a női szervezetre. Elhangzott a minden héten legalább 36 óra „meg nem szakított” pihenés, az egészségre káros anyagok és gyártási módok tiltása, továbbá a teljesítménybér eltörlése is. Ugyanitt helyet kapott az élelmiszerben való fizetés eltörlése, és az állásközvetítő ügynökségek (agencias de colocación) felszámolása, valamint olyan, mai szóval „iparfelügyelet” létesítése, melyben a munkások is legalább 50%-ban vesznek részt. Végül, de nem utolsó sorban, az alapvető élelmiszerek árának csökkentése is szerepelt a követelések között. Úgy gondolom, hogy ezekkel az információkkal – melyeket itt nincs mód minden részletükben visszaadni – a szerző közelebb visz minket a munkások problémáihoz.

⁵ Redondo Cardenoso, i. m. 93.

A falusi munkások is több kongresszust tartottak: Villalpandóban példának okáért 1904. április 24-én, ahol hat fő pontot fogadtak el, s ebben igen részletesen határozták meg munkakörönkénti bérigényüket. Mindennek ellenére a fejezetcímben szereplő „szupralokális” szervezetet illetően úgy érzem, sok kérdés nyitva van még a jövőbeli kutatások számára.

De térjünk is át az 1904-es nyári sztrájkhullámra, mely a kötet hetedik fejezetében kap helyet, amelynek címe: „*Az 1904 nyári agrársztrájkok hulláma.*” A sztrájkok szempontjából a legkedvezőbb időpont nyár eleje volt, amikor az aratás előtt a mezőgazdasági munkások és a birtokosok alkudozhattak a bérekről és munkafeltételekről. Az események során a mezőgazdasági munkások egyik – még nem említett, de a kötetben szereplő – célja az aratógépek használatának tiltása volt. 1904 nyarán kisebb incidensek történtek, s erre a birtokosok rá is játszottak: a szerző rávilágít, hogy – miként Andalúzia és az anarchizmus esetében J. Maurice megjegyzi – a „gyűjtogatás mítosza” kiváló ürügyül szolgált a birtokosoknak arra, hogy előzetes intézkedéseket tegyenek.

A kötet nyolcadik fejezete „*Az 1904 második fele. A lázadó szelek alkonya*” címet viseli. A cím előre vetíti, hogy ekkorra leszálló ágba került a társadalmi tiltakozás görbéje. Ám a konfliktusok és a represszió jelenségei továbbra is jelen voltak az év folyamán, olyan látszólag jelentéktelen ügyektől kezdve, hogy augusztusban Villalobosban nem engedték a szocialista dalok éneklését, ennél sokkal súlyosabbakig. 1904 őszén a zavargások, sztrájkok számának csökkenése azzal magyarázható, hogy a szociális helyzet tovább romlott, s egy bizonyos szint alatt már nem lázadnak az emberek, hanem minden erejükkel a túlélésre összpontosítanak – írja *Eric Hobsbawm*ra hivatkozva a szerző. Másrésztől, világít rá Redondo, a munkásegylettekkel szembeni represszió és a regionális elitiek alternatíva-kínálatának is része lehet a „lázasítások” elhalványulásában. A főnökök ugyanis elkezdtek új módon megszervezni magukat. Például olyan szakszervezetek születtek, melyekben munkáltató és munkás együtt kapott helyet.⁶

Fontos alfejezetben olvashatunk Pablo Iglesias kasztíliai és leóni útjáról, melyre 1904. október 9. és november 6. között került sor. A PSOE történelmi, pártalapító vezetője 21 helységet látogatott meg kasztíliai és leóni országjárása során. Propagandakampány-körútjára elkísérte a terület fő szocialista propagandistája, Remigio Cabello. Az alfejezetet olvasva kiderül, hogy a falvakban is ezrek voltak kíváncsiak Iglesiasra: a 22 gyűlésen össze-

6 Ezek összefüggenek XIII. Leó pápa *Rerum Novarum* kezdetű enciklikájának spanyolországi hatásával: ekkoriban vallásos szakmai szervezetek kezdenek kialakulni Hispániában.

sen 30 ezer ember vehetett részt. A témák azonban, amelyekről Pablo Iglesias beszélt – mutat rá a szerző – taktikailag elhibáztak voltak: a munkások uniójáról, az osztályharcról szóló beszédek, bár úgy tűnik, érdekelték, nem hozták a várt módon lázba a vidéket. Iglesias nem szólt a vidék speciális problémáiról. Ennek ellenére nőtt a munkástársaságok száma. A siker azonban átmenetinek bizonyult. Az UGT (Unión General de Trabajadores – Általános Munkásszövetség, szocialista szakszervezet) 1905-1908 közötti gyors hanyatlása már ezt jelzi. Bár a szerző itt némileg szűkszavú, a hanyatlás okaként említi, hogy a szocializmus a „kistulajdonosok-bérlők” fontos társadalmi rétegének nem tudott vonzó alternatívát nyújtani. A szocialista idea marginalizálta e csoportot – olvashatjuk Redondónál.

Az utolsó, kilencedik fejezet címe: „*Társadalmi konfliktusok Kasztília és León ipari zónáiban*”, melyben elsősorban Észak-Kasztília- és León bányászainak és Béjar szövőmunkásainak sztrájkjai kerülnek górcső alá. 1904-ben hosszú sztrájkok voltak a bányákban, mégis, 1903–1905 konfliktusait követően a leóni és palenciai munkásegyesületek is lehanyaglottak – csakúgy, mint a mezőgazdasági centrumban alapítottak, olvashatjuk. Béjar a XIX. században egy időre „Kasztília Manchesterének” számított, ám textiliparának története ekkora már hosszú hanyatlástörténet. Több száz textilmunkás hirdette ki a sztrájkot, alapvetően bérkonfliktus miatt. Az *El Socialista* lap alapján Redondo szívszorító híreket közöl a nyomorról, s bár e lap érthetően elfogult volt, nem sok okunk van kételkedni abban, hogy a hosszan elnyúló sztrájk nyomán a munkások családotól valóban a létminimum határára kerültek. A bėjári munkások ugyanakkor az ország számos vidékéről kaptak segítséget, adományokat, emellett szimpátia-megmozdulásoknak is tanúi lehettek. Végül ez a kiemelkedően hosszú sztrájk 10 éves megállapodással ért véget.

Bár több kritikai észrevételt megfogalmaztam, összegezve úgy gondolom, hogy Jesús Ángel Redondo könyve érdemi hozzájárulás a spanyolországi – kiemelten a kasztíliai és leóni – társadalmi mozgalmak történetéhez, jöllehet a fenti események többsége nem lepi meg a történészt, hiszen a munkások követelése között számos (döntő többségük, ha nem mind) olyan volt, amely a világ más pontjain is elhangzott, így például a béremelés, a munkafeltételek javítása. A Spanyolországban történtek, ha oly sokszor egyedi módon is, szervesen kapcsolódnak az európai történeti folyamatokhoz. Ezek kasztíliai és leóni megnyilvánulása újabb érdekes szellemi tapasztalat. Ahogy az 1903. novemberi választások is, melyek politikatörténeti súlya jelentősnek tűnik. Az egyes falusi és városi mozgalmak leírása is érdeklődésre tarthat számot, új kutatások kiindulópontja lehet. Úgy gondo-

lom, a téma összehasonlító elemzésekre is bátoríthat, illetve segítheti ezeket, akár a dualizmus kori Magyarországgal is. Külön fontos, hogy a műben megjelenik a nők kiemelkedő szerepvállalása a zavargásokban. Mindezek fényében úgy vélem, a kötet hasznos olvasmány.

Jesús Ángel Redondo Cardeñoso: *1904. Rebelión en Castilla y León*. (1904. Lázadás Kasztília és Leónban). Universidad de Valladolid, Secretario de Publicaciones e Intercambio Editorial, Valladolid, 2013. p. 183.

Kovács Dániel